

О. Г. Бортнікова, кандидат філософських наук, доцент

ТИПОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ РЕЛІГІЇ Й ПОЛІТИКИ В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті аналізується феномен релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі та його значимість у формуванні політичної нації в Україні. Аргументуються положення про тип взаємодії як критерію, що визначає характер релігійно-політичної взаємодії (результат впливу однієї організації на іншу). У результаті застосування структурно-типологічного підходу надано типологічну характеристику організації релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі.

Ключові слова: релігія, політика, релігійно-політична взаємодія, етнонаціональний процес.

Актуальність дослідження. У сучасних наукових дискурсах з питань релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі в суспільстві, не дивлячись на існування розбіжності думок і бачень проблеми, зроблено висновок, що подальший розвиток української нації вимагає не тільки етнічної, політичної чи культурної, а й релігійно-церковної консолідації. Відтак актуалізується вплив релігійних і політичних суб'єктів на формування політичної нації. По-перше, етнонаціональний фактор був і залишається одним із ключових в існуванні держав, соціальних спільнот та індивідів. По-друге, етнічні процеси взаємодіють з іншими процесами життя сучасного соціуму. По-третє, виникає необхідність перегляду колишніх позицій стосовно проблеми основ моделі релігійно-політичного простору держави та вияв особливостей їх організаційної структури. По-четверте, особливої актуальності набувають дослідження причин виникнення етносоціальних конфліктів, а також стратегій їх вирішення відповідно до тих ситуацій, які склалися в Україні. По-п'яте, при розробці методології запобігання міжетнічної і політичної напруженості і розв'язання проблеми формування політичної нації слід звертатися до аналізу основних форм та специфіки взаємодії релігійних і політичних суб'єктів як бази до реальних соціальних практик.

Постановка наукової проблеми та її значення. Замість показників реальної взаємодії релігійних і політичних суб'єктів, які мали приблизно-описовий характер, типологічний підхід дозволить виробити набагато розвине-

нішу та точнішу систему таких показників, тобто велику кількість можливих сценаріїв взаємодії між носіями ідеалів, що конкурують. Застосування цих методів у філософії релігії дозволить суттєво удосконалити процес дослідження тенденцій змін у релігійній і політичній ідентичності населення до формування політичної нації України, в перспективі скласти точну «матрицю» релігійно-політичного простору країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження зазначеної проблеми є праці концептуального характеру, в яких аналіз конкретних проблем зміни соціального статусу релігії в сучасній Україні здійснено на тлі розв'язання фундаментальних питань соціально-філософської, політологічної та релігієзнавчої теорій. До таких праць слід віднести, насамперед, праці В. Андрущенка, Л. Губерського, М. Михальченка, А. Колодного, П. Яроцького, Л. Рязанової, В. Смолянюка. Окрему проблематику формують праці, присвячені таким аспектам соціального функціонування релігії в Україні, як міжконфесійні відносини, ситуація розколу серед православних конфесій України, проблеми Єдиної Помісної Християнської Церкви в Україні. До цього сюжету зверталися такі дослідники, як В. Бондаренко, В. Єленський, В. Журавський, О. Кубеліус, А. Колодний, Г. Филипович, Л. Филипович, О. Шуба та ін.

Аналіз напрямів, що відображають питання взаємодії релігії й політики в етнонаціональному процесі [3; 6; 7; 8; 10–12], свідчить, що ця проблема перебуває на певних етапах своєї концептуальної розробки і вивчена недостатньо. Особливості цього процесу ще не знайшли належного відображення в сучасній науковій літературі.

Мета: проаналізувати основні теоретичні підходи дослідження релігійно-політичної взаємодії у процесі формування політичної нації.

Вклад основного матеріалу. Методологія дослідження релігійно-політичної взаємодії щодо формування політичної нації, яку ми пропонуємо в цій роботі, є універсальною, оскільки вона має бути застосовною до аналізу різних ступенів екстенсивності цієї взаємодії (від вузького до широкого предметно-об'єктного комплексу) й до різних соціальних суб'єктів – носіїв різних релігійних і політичних організацій (культур), що взаємодіють. Йдеться про взаємодію на соціальному рівні, який передбачає, які суб'єкти церкви і політики охоплюють весь «життєвий світ» останніх.

Що ж до надання характеристик організації релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі, то на перший погляд здається, що досить і одного підходу – як основного критерію, що визначає характер релігійно-політичної взаємодії (тут виступає результат впливу однієї організації на

іншу). Проте в практичному відношенні цей тип взаємодії постає як досить суперечливий і неоднозначний. У цьому аспекті, зокрема, виникає багато пропозицій, які тією чи іншою мірою спираються на наукові розробки й піддаються експертизі. Відповідно до цих показників релігійно-політична взаємодія здійснюється по одному зі сценаріїв, що наведені в табл. 1.

Таблиця 1

**Типологічна характеристика організації релігійно-політичних взаємодій
в етнонаціональному процесі**

Тип взаємодії	Основні характеристики
Пряме цілепокладання (концептуалізація національних інтересів в етнонаціональній сфері) [9, с. 132]	Відповідно до цього показника взаємодія між двома суб'єктами здійснюється по одному з чотирьох сценаріїв: 1) «плюс на плюс» – взаємне сприяння розвитку; 2) «плюс на мінус» – асиміляція (поглинання) однієї організації іншою; 3) «мінус на плюс» – модель взаємодії аналогічна іншим варіантам, тільки контрагенти міняються місцями; 4) «мінус на мінус» – обидва суб'єкти, що взаємодіють (культури), пригнічують один одного
Цілевизначення (теорія соціального ідеалу) [2, с. 161]	Основні принципи взаємодії між носіями ідеалів, що конкурують: 1) принцип фундаменталізму (непримиренності); 2) принцип компромісу; 3) принцип арбітражу (нейтралізації); 4) принцип конвергенції (синтезу)
Цілереалізація (акцент на соціальний зміст взаємодії) [13]	Основні моделі оптимізації взаємодії, що відповідають різним способам подолання культурного шоку: 1) геттоїзація (відгородження від будь-якої культури шляхом створення та підтримки власного замкнутого середовища; спілкування в церкві як основному релігійному інституті, яке відрізняється високим ступенем клішованості, ритуалізованості); 2) асиміляція (відмова від своєї культури і прагнення цілком засвоїти необхідний для життя культурний багаж чужої культури щодо співвідношення національного і вселенського); 3) культурний обмін та взаємодію (проміжний спосіб, що передбачає доброзичливість і відкритість обох сторін щодо збереження і розвитку національних духовних традицій, без яких неможливе «влаштування народного вжиття»); 4) часткова асиміляція (поступка на користь іншого культурного середовища з огляду на збереження вірності своїй традиційній культурі. Релігія і політика водночас мають в історії «національну форму вираження». Релігія знаходить свій вияв у «літургійній та іншій церковній творчості, особливо у життєтворенні»); 5) колонізація (активне нав'язування чужій культурі власних цінностей, норм і моделей поведінки)

Продовження табл. 1

Тип взаємодії	Основні характеристики
Організаційно-управлінська (теорія соціально-психологічного змісту взаємодії) [5, с. 26–34]	Моделі дворівневої ступінчастості диференціації установок взаємного сприйняття: 1) ігнорування відмінностей між суб'єктами релігійної та політичної взаємодії; 2) захист власної переваги; 3) мінімізація відмінностей; 4) ухвалення існування відмінностей; 5) адаптація до існування відмінностей; 6) інтеграція і в рідну, і в іншу культури
Синергетичний підхід (теорія нелінійної динаміки. Релігія і політика розглядаються як відкрита нелінійна дисипативна система, що самоорганізується) [1, с. 68–72; 4, с. 6–19]	Релігійно-політичний простір держави розглядається як відкрита нелінійна дисипативна самоорганізована система. Можна виділити такі «ідеальні типи» взаємодії релігійних і політичних суб'єктів щодо формування політичної нації: 1) активний обмін (діалог). Передбачає широкий обмін між релігійними й політичними суб'єктами щодо питань із формування «політичної нації»; активно вивчається «думка» контрагента, пошук і вироблення власних паралелей та аналогій; обмін іде на рівні периферійних інтерпретацій, який не зачіпають системоутворювальні елементи, структури контрагентів, що зберігають свою самобутність. У соціальному плані така взаємодія передбачає наявність широких «проміжних» громадських організацій, верств і груп, що підтримують (віра-довіра) як релігійних, так і політичних суб'єктів; 2) інтеграція (синтез). Передбачає три основні варіанти: а) конвергенція – поступове злиття систем в якісно нове ціле. У когнітивному плані означає діалог на рівні ядерних когнітивних структур та їх уподібнення один одному аж до повного ототожнення; у соціальному плані передбачає фактичне злиття суб'єктів цих культур; б) інкорпорація – включення однієї культурної системи в іншу як «субкультури». У когнітивному плані означає легітимізацію відповідної версії соціального знання на правах «особливого випадку»; у соціальному – передбачає відносну автономію суб'єкта останньої в рамках суб'єкта «материнської» культури; в) асиміляція – поглинання однією когнітивною системою іншої. У когнітивному плані означає засвоєння «матеріалу» культури-контрагента після розпаду структури останньої як суми дисоційованих фрагментів; у соціальному плані передбачає злиття суб'єктів; 3) взаємоділяція. Між релігійними і політичними суб'єктами з питань формування «політичної нації» відсутній вплив церкви на політичну систему, правову сферу і навпаки. Цей принцип взаємодії означає гласне чи негласне розмежування, відсутність якої б то не було офіційної ідеології, теорій, знань та догматики, що припускає різні бар'єри і табу у сферах можливого діалогу

Тип взаємодії	Основні характеристики
	і веде до наростання взаємного конфлікту. У соціальному плані передбачає чіткий поділ суб'єктів за ознакою культурної належності; 4) перманентний конфлікт. Означає «війну легітимаций» за периферійний простір; інтерпретації етнонаціональної реальності, що характерні для одного з суб'єктів, прагнуть повністю витіснити інтерпретації іншого як несумісності з істиною, справжніми цінностями тощо; у соціальному плані передбачає чіткий поділ суб'єктів із вираженою взаємною сегрегацією; 5) взаємодоповнення. Соціально-когнітивна система кожного із взаємодіючих релігійних і політичних суб'єктів займає у загальній соціальній системі свою «нішу», строго інтерпретуючи певні аспекти формування «політичної нації»; їх структури зберігають самобутність і автономію, утворюють свого роду «симбіоз». У соціальному плані передбачає комбінацію злиття суб'єктів з виділенням «крайніх» груп, які ухилиються в ту або іншу культуру, що пов'язано зі стильовою і, зокрема, професійною спеціалізацією цих груп; 6) паралелізм у розвитку. Передбачає відсутність будь-яких точок перетину «життєвих світів» між різними релігійними і політичними суб'єктами, через що вони розвиваються кожний сам по собі. У соціальному плані також передбачається початкова роздільність суб'єктів у часі й у просторі. Цей варіант у строгому сенсі слова не є взаємодією як такою

Найповніша реалізація власних цілей приводить до необхідності використання переваг як політичних, так і релігійних організацій, що надає об'єднання їх дій організації розбудови «національної держави» та формування «політичної нації». Спонукальні мотиви, породжені спільними інтересами, супроводжуються вольовими актами релігійних і політичних суб'єктів – практичними кроками щодо вдосконалення діяльності релігійних та політичних організацій. Тому ці організації варто розглядати як організаційні утворення, в яких має досягатися гармонізація індивідуальних, колективних та суспільних інтересів. Зіткнувшись із численними проблемами щодо організації розбудови «національної держави» та формування «політичної нації», етнонаціональна проблематика активно входить у сферу як політики, так і релігії. Потреба у створенні теорії оптимізації етнонаціональних відносин зумовила етнонаціоналізацію політики й етнонаціоналізацію релігії. Не викликає сумніву розгляд політики в тісному зв'язку із організаційними змінами. Проте ця зумовленість щодо релігії має специфіку, не позбавлену самостійного характеру, без чого просто не було б необхідності окремо повертатися до цієї проблематики.

Висновки. Аналіз організації релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі та цілей релігійних і політичних суб'єктів дає змогу дійти таких висновків.

По-перше, відображено й установлено певне місце релігійних і політичних суб'єктів у структурі релігійно-політичного простору в організації розбудови національної держави та формування політичної нації. Принцип суб'єктності вимагає розглядати перетворення одновимірних релігійних і політичних організацій в етнонаціональні суб'єкти, що відрізняються своїм становищем, цілями та функціями в суспільстві. Класифікація релігійних і політичних суб'єктів, що діють в етнонаціональному процесі конкретного суспільства, і є одним із перших проявів моделі релігійно-політичного простору держави, побудованої на організаційних засадах.

По-друге, відображення у зазначеній моделі залежності в організації розбудови «національної держави» та формування «політичної нації» передбачає встановлення всієї сукупності зв'язків між усіма релігійними і політичними суб'єктами в етнонаціональному процесі. Актуальним є виявлення характеру зв'язків (їх еквівалентності, нерівноправності, співробітництва тощо), форми зв'язків (ієрархічних, мережних), їх детермінованості, стохастичності або хаотичності та ін.

По-третє, власні цілі релігійних і політичних суб'єктів формуються не лише на основі переваг, що вони вважають певним благом відповідно до нагальності своїх потреб, а й із рахуванням з іншими релігійними і політичними суб'єктами. Тому важливим стає визначення наявності (або відсутності) спільних цілей щодо організації розбудови національної держави та формування політичної нації і встановлення особливих цілей релігійних і політичних організацій. Статус релігійних і політичних суб'єктів вони набувають лише тоді, коли долається абсолютизація їх власних цілей, а діяльність обумовлюється досягненням взаємоузгоджених цілей в організації розбудови національної держави та формування політичної нації.

По-четверте, принципи суб'єктності означають, що діяльність релігійних і політичних суб'єктів відбувається не як автономний прояв активності заради власних вигід, а у формі взаємодії релігії і політики, на основі всієї сукупності суспільних зв'язків, на досягнення цілей держави, нації та всього суспільства.

По-п'яте, і це, на нашу думку, є найважливішим, принцип суб'єктності реалізує практичну орієнтованість релігієзнавства та теології, є кроком щодо подолання відокремленості теорії від практики. Принцип суб'єктності використовується під час розгляду реально функціонуючих (а не абстрактних) етнонаціональних процесів. Він дає можливість розкрити свідому організацію взаємодії між релігійними й політичними організаціями, спрямованими на

досягнення спільних та індивідуальних цілей. Принцип суб'єктності входить до категоріального ряду, що відображає організаційний аспект релігійно-політичного простору (як системи), динамізм його функціонування та розвитку.

По-шосте, принцип суб'єктності і побудована на його основі модель релігійно-політичного простору держави дають змогу ідентифікувати релігійні й політичні суб'єкти в конкретному етнонаціональному процесі, виявити особливості їх організаційної структури, основні їх форми та специфіку їх взаємодії.

Представлені типологічні моделі організації релігійно-політичних взаємодій в етнонаціональному процесі дають змогу розглянути можливі схеми визначення доцільного рівня впливу релігійних і політичних суб'єктів щодо формування політичної нації в Україні як основні з можливих сценаріїв. Насамперед необхідно визначити основні параметри, які мають впливати на цю взаємодію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов Н. С. Нелинейное развитие социума: постнеклассический анализ / Н. С. Анисимов, В. В. Афанасьева // *Власть*. – 2013. – № 1. – С. 68–72.
2. Бранский В. П. Теоретические основания социальной синергетики / В. П. Бранский // *Вопросы философии*. – 2000. – № 4. – С. 112–129.
3. Дзюба І. Україна в пошуках нової ідентичності: статті, виступи, інтерв'ю, памфлети / І. Дзюба. – К. : Вид-во «Україна», 2006. – 848 с.
4. Добронравова І. С. Багатоваріантність майбутнього та людська свобода: синергетичний погляд / І. С. Добронравова // *Вісн. Центра театрознавства ім. Леся Курбаса «Курбасівські читання. Фестиваль науки»*. – 2015. – С. 6–19.
5. Иконникова Н. К. Механизмы межкультурного восприятия / Н. К. Иконникова // *Социол. исследования*. – 1995. – № 11. – С. 26–34.
6. Карлова В. В. Державотворчий потенціал національної самосвідомості : монографія / В. В. Карлова. – К. : НАДУ, 2012. – 396 с.
7. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
8. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
9. Колесин И. Д. Подходы к изучению социокультурных процессов / И. Д. Колесин // *Социол. исследования*. – 1999. – № 1. – С. 130–136.
10. Крейчі Я. Етнічні та політичні нації в Європі / Я. Крейчі, В. Велі́мський // *Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий*. – 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 308–311.
11. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І. Ю. М'язова // *Філософ. проблеми гуманіт. наук*. – 2006. – № 8. – С. 108–113.

12. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт ; пер. з англ. Петро Таращук. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
13. Culture Shock. A reader in modern cultural anthropology / ed. by Ph. K. Bock. – New York, 1970.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИИ И ПОЛИТИКИ В ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Бортникова Е. Г.

В статье анализируется феномен религиозно-политических взаимодействий в этнонациональном процессе и его значимость в формировании политической нации в Украине. Аргументируются положения о типе взаимодействия как критерия, определяющего природу религиозно-политического взаимодействия (результат воздействия одной организации на другую). В результате применения структурно-типологического подхода предоставлен типологическую характеристику организации религиозно-политических взаимодействий в этнонациональном процессе.

Ключевые слова: *религия, политика, религиозно-политическое взаимодействие, этнонациональный процесс.*

TYOLOGICAL MODELS OF ORGANIZATION OF INTERACTIONS IN RELIGION AND POLICY IN THE ETHNO-NATIONAL PROCESS

Bortnikova O. G.

The article analyzes the phenomenon of interactions in religion and policy in the ethno-national process in the ethno-national process and its importance in a formation of political nation in Ukraine. It is argued the position of the type of interaction as a criterion for defining the nature of interactions in religion and policy interaction (result of influence of one organization to another). As a result of structural-typological approach it's given the typological characteristic of the organization of the religious and political interactions in the of ethno-national process.

This article provides a structured overview of the main characteristics of the organization of religious and political interactions in the ethno-national process, depending on the type of relationship. These characteristics are disclosed in the five main types of interaction of religion and policy concerning in relation to: the direct goal-setting, according to which there are four main scenarios for such interaction; targeting based on the choice of the basic principles of interaction between carriers competing ideals; realization of purposes as the creation of the basic models of optimization of interaction; organizational and management model of differentiation of systems of mutual perception and the use of a synergistic approach.

Presented typological model of organization of religious-political interactions allows us to consider possible schemes of determining the level of the influence of religious and political subjects on the formation of the Ukrainian political nation.

It established a certain place of religious-political subjects in the structure of the religious and political space in the organization of the national state and the formation of a political nation. Classification of religious and political subjects that actor in the ethno-national process of a particular society, and is one of the first manifestations of the model of religious-political space of the state that is built on the principles of organization.

Reflection in this model the depending in the organization of development of «nation of state» and the formation of «political nation» supposes the establishment of the whole complex of relationships between all religious and political subjects ethno-national in the process. It is urgent the identification of the character of relations (their equivalence, inequality, cooperation, etc.), the forms of relationships (hierarchical, network), their determinism, stochastic or randomness, and others.

The own goals of religious and political subjects are formed not only on the basis of their preferences about the good in accordance with their needs, but also taking into account the preferences of other religious and political subjects. So it is important the determination of the presence (or absence) of common goals for the organization of the national state and the formation of a political nation and the establishment of the specific goals of religious and political organizations. The status of religious and political subjects, they acquire only when is it overcome the absolutisation of their own goals, and activities are aimed to achieving of mutually agreed objectives in the organization of the national state and the formation of a political nation.

The principle of subjectivity means that the activities of religious and political subjects comes hot as a stand-alone display of the activity for their own benefit, but in the form of the interaction of religion and politics, on the basis of the whole totality of social relations, to achieve the goals of the state, nation and society. This principle implements the practical orientation of religious and theology orientation, it is a step to overcome the isolation of theory from practice.

The subjectivity principle is used when considering the actual functioning (not abstract) ethno-national processes. It gives the opportunity to discover a conscious organization of interaction between religious and political organizations, aimed at achieving the common and individual goals. The principle of subjectivity enters in the categorical series that reflects the organizational aspect of the religious-political space (as a system), the dynamism of its functioning and development. The model that built on its basis of religious and political space of the state allows to identify the religious and political subjects in a particular ethno-national process to expose the characteristics of their organizational structure, the basic their shapes and the specificity of their interaction.

Key words: religion, policy, interaction of religion and policy, ethno-national process.

